

یادداشت سردیر

در میان منابع و مصادر مربوط به تاریخ فلسفه، عنوان عقیده/عقایدنگاری (معادل doxography) شامل آثاری است با موضوع گزارش آراء و انظار فیلسوفان، طبقه بندی و احیاناً، قرار دادن آنها ذیل مکتب و مشربی خاص. از نخستین آثاری که عموماً در این زمینه بدان اشاره و استناد میکنند، کتاب حیات فیلسوفان نامدار، متعلق به دیوگنس لائرتیوس (سده سوم میلادی) است که ترجمه احوال و آراء حدود ۵۰ تن از فیلسوفان و خردمندان قدیم یونان تا زمان حیات مؤلف، را گزارش میکند. همچنین است کتابی با همین عنوان، اثر پلوتارک/ بلوتارخوس (سده اول و دوم میلادی) در احوال سرداران و فرمانروایان و برخی خردمندان باستان؛ از قضا، برگردان هر دو اثر به زبان فارسی نیز انجام شده است. اثر اخیر از این امتیاز برخوردار است که از گزارش احوال ناموران، نتیجه‌ی اخلاقی در راستای اصلاح امور مردمان قصد شده است. اگرچه قبل از این دو نیز میتوان نوعی از این سنخ گزارشها را در لابلای متون فیلسوفان باستان مشاهده کرد، اما توافق بر این مطلب وجود دارد که مقدم بر آنها، دست‌کم نگارش کتابی با این منظور نمیشناسیم. اکنون درباره‌ی مبادی و روشها و مقاصد این آثار تحقیقاتی صورت گرفته و میگیرد که بویژه در جهت فهم و مقایسه‌ی روشها و مقاصد آنها با دوره‌ی جدید و معاصر بسیار مفید است. کافی است توجه کنیم که امروزه هیچ تاریخ فلسفه‌ی بقصد تعلیمات اخلاقی و بهبود و تحول در مناسبات اجتماعی و سیاسی مردمان، نوشته نمیشود. کتابهایی که از زمان افلاطون به اینسو، با نگاه اتوپایی و برپاساختن مدینه‌ی آرمانی نگاشته شده، با زوال اندیشه‌ی اتوپیی فروکش کرد و بیان چارچوب و گزارش چگونگی و تحول آنها نیز در سیر و تطور اندیشه‌های فلسفی کمرنگ شد.

۳

DOR: 20.1001.1.20089589.1402.14.3.7.1

قرینه این سنخ از منابع در دوره اسلامی، بغیر از آثار طبقه رجال و تراجم، مجموعه‌یی است که میتوان آنها را تحت عنوان فرقه‌نگاری قرار داد. آثاری مانند الفرق بین الفرق بغدادی، مقالات الاسلامیین اشعری و الملل و النحل شهرستانی از این دسته‌اند که با چارچوبی قبلی، به تفکیک و طبقه‌بندی مذاهب و جریانهای عمدتاً کلامی و اعتقادی پرداخته‌اند و بطور مسلم، با مبادی نظری و روشی و مقاصد آثار عقایدنگار متفاوتند.

پرسی که در قالب یکی از آثار منتشره جدید به زبان انگلیسی^۱ مطرح شده و با ذکر نمونه‌هایی خاص به بررسی موضوع پرداخته، اینست که آیا در آثار کسانی مانند ابن‌سینا و ابن‌طفیل و عبدالکریم شهرستانی، میتوان به صورتی از ادبیات عقایدنگارانه دست یافت و آثار آنها را در ردیف چنین منابعی دانست یا نه؟ بررسی و دست یافتن به پاسخی مستند و متقن در این زمینه، از این حیث اهمیت دارد که از طریق تطبیق و مقایسه روشها و ساختار این منابع، به نحوه تلقی مؤلفان آنها از چگونگی سیر و تحول آراء و بطور کلی؛ نحوه فهم تاریخی آنان میتوان پی برد و باز، از رهگذر نتایج اخیر، به دریافت طیفی از دغدغه‌ها و پرسشهای انسان معاصر نایل آمد.

سردبیر

1. *Received Opinions: Doxography in Antiquity and the Islamic World*. edited by A. Lammer & M. Jas. Boston: Brill, 2022.

